

СУСПІЛЬНА АКТИВНІСТЬ В УКРАЇНІ

Чорнобильська катастрофа і державна дезінформація навколо неї надзвичайно збурила громадськість СРСР в цілому і постраждалих регіонів зокрема, спровокувала сплеск суспільної активності. З одного боку мала місце активність співчуття й бажання допомогти, а з іншого боку — почала формуватися протестна активність.

Проявом високої громадянської свідомості і моральних якостей більшості радянських людей було їх активне бажання допомогти постраждалому населенню. На Україну йшли листи з багатьох міст і містечок, сіл і селищ з пропозиціями прийняти на проживання або на відпочинок евакуйоване населення і, особливо, дітей з постраждалих районів. Було створено широко відомий у 1986 р. Фонд допомоги ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС — так званий рахунок 904, куди надходили гроші і від населення і від трудових колективів.

По всій країні проходили суботники, а зароблені гроші перераховували на рахунок 904 у фонд допомоги постраждалим. Так, колектив пасажирського автотранспортного підприємства № 3 м. Єрвана перерахував 9 тис. руб., працівники воєнторгу № 613 (м. Мурманськ) — 3678 руб., співробітники Ардонської школи-інтернату Північно-Осетинської АРСР — 170 руб. Окремі громадяни перераховували у цей фонд частину своєї зарплати, пенсії, гонорару¹.

Станом на 1 червня 1986 р. у фонді накопичилось 320 млн. рублів. В тому числі 260 млн. від населення і 60 млн. — від підприємств і організацій². В Україні станом на 1 червня 1986 р. до фонду було зроблено добровільних внесків у фонд допомоги ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС у сумі 25 млн. руб³.

Проте, здавалося дивним і викликало певні нарікання серед населення, що збирання коштів було організовано і у постраждалих регіонах. Так, станом на 15 вересня 1986 р. в Україні на рахунок допомоги постраждалим надійшло 123325 тис. руб., в тому числі по Київській області — 6463 тис. руб., по Києву — 13472, Житомирській області — 4034 тис. руб., Чернігівській — 2850, Рівненській — 2367 тис. руб.⁴

Питанню чіткої організації надходження коштів до фонду допомоги ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС надавалось велике значення. На засіданні оперативної групи Політбюро ЦК КПРС 2 липня 1986 р., коли спеціально слухалося питання про недоліки в організації роботи ощадних кас з прийому грошей, відзначалося зокрема, що вибіркова перевірка в ощадних касах Москви показала відсутність належних умов для обслуговування громадян, що хотіли зробити внески у цей фонд⁵.

Робили свій внесок у ліквідацію наслідків катастрофи і учасники студентських будівельних загонів. Так званий трудовий семестр 1986 р. у Київській області був спрямований саме на це. За рішенням ЦК ВЛКСМ в області на будівництві житлових будинків та об'єктів соціально-культурного та побутового призначення для населення, евакуйованого з 30-ти кілометрової зони, працювало 7 тис. студентської молоді з 45 територій СРСР. Всього ними було побудовано 660 будинків і більше тисячі інших об'єктів. Крім того, було проведено додатковий день ударної праці і на рахунок 904 — фонд Чорнобиля — було перераховано більше 30 тис. руб.⁶

Після аварії на ЧАЕС в Україні розпочався екологічний громадський рух. Українська громадськість пришвидшеними темпами пішла шляхом, який у кінці 60-х років ХХ століття пройшла Західна Європа, зокрема ФРН, де розпочався зелений рух, що на початковому етапі викликав тільки посмішку. В 70-і вони вже здобули перші успіхи на виборах. На кінець 80-х років представники «зелених» у парламентах багатьох європейських країн виявилися новою, енергійною, демократизуючою конструктивною силою.

Закономірно, що вибух на ЧАЕС спровокував появу і в Україні руху, який, як і в Західній Європі, взяв назву «зелений». У його витоків стояли фахові біологи і медики — представники київської інтелігенції, які, як найбільш активні і свідомі громадяни — мешканці Києва і області — намагалися донести до громади правду про подію, зокрема провести мітинг чи жалобну ходу на відзнаку другої річниці чорнобильської катастрофи. 19 квітня 1988 р. ініціативна група в кількості 8 чоловік звернулася до Київської міськради та у корпункт газети «Правда» з письмовою заявою на дозвіл провести 24 квітня мітинг громадськості «Пам'яті Чорнобиля» у парку «Дружби народів». Крім них, як зазначалось в інформації партійного та радянського керівництва Києва активність виявляв і український культурологічний клуб: або «Лідери так званого українського культурологічного клубу мають намір 26 квітня о 17.30 на майдані Жовтневої революції (нині — Майдан незалежності) провести збіговисько»⁷. Владою було все зроблено, щоб звести нанівець ініціативу людей, що викликало велике обурення і спротив.

Проявом суспільної активності став і об'єднавчий рух мешканців Прип'яті, що залишились без своїх домівок, працівників ЧАЕС, що брали участь в ліквідації наслідків аварії, населення постраждалих регіонів. Цей рух вилився в утворення багатьох різноманітних громадських організацій та благодійницьких фондів місцевого, загальноукраїнського, загальнодержавного (СРСР) та міжнародного рівнів. С часом відбулась кристалізація цього руху і залишилися найбільші дієві і перспективні з них. Однією з таких

організацій стало всесоюзне добровільне товариство «Союз “Чорнобиль”», яке пізніше, з розпадом СРСР трансформувалось в загальноукраїнське і міжнародне товариство.

Перша установча конференція організації відбулась в поселенні чорнобильців-ліквідаторів в Київській області під назвою Зелений Мис 13 травня 1989 р. На ній було прийнято і затверджено Статут Всесоюзного добровільного товариства «Союз “Чорнобиль”». Зміни і доповнення до цього Статуту було внесено в ході другої Всесоюзної конференції в м. Києві 29–31 жовтня 1989 р. Ця організація поставила собі за мету захищати права громадян, що брали участь у ліквідації наслідків аварії, постраждалих від цієї аварії, а також тих, хто потрапив під дію будь-яких видів іонізуючого опромінення. Ця громадська всесоюзна організація займала активну позицію в ході підготовки законопроекту «Про захист прав громадян, що постраждали від ядерної катастрофи», багато положень якого сформульовано під її впливом⁸.

На початковому етапі лідером цього товариства був професор, доктор фізико-технічних наук Лепін Г.Ф. В подальшому його очолив колишній працівник ЧАЕС Андрєєв Ю.Б., який залишається його незмінним керівником протягом багатьох років⁹.

У результаті розпаду СРСР у грудні 1991 р. відбулась трансформація всесоюзного добровільного товариства у Міжнародну організацію «Союз Чорнобиль», який об'єднав створені після розпаду СРСР чорнобильські організації колишніх союзних республік і кількох європейських країн. Президентом цієї Міжнародної організації було обрано колишнього працівника ЧАЕС, поета і політичного діяча Шовкошитного В.Ф. Наприкінці 1996 р. МО «Союз Чорнобиль» мала свої філії у 22 країнах світу і налічувала близько 1700 членів. Свідченням авторитету цієї міжнародної громадської організації стало надання їй спеціального консультативного статусу при ООН. Вона одержала право делегувати своїх повноважних представників до штаб-квартири ООН у Нью-Йорку та її офісів у Женеві та Відні, брати участь у безпосередній розробці чорнобильських програм ООН¹⁰.

Чорнобильські міжнародні та українські організації протягом наступних десятиліть багато в чому впливали на формування державної політики стосовно учасників ЛНА та постраждалого населення й його соціальної підтримки.

Прикладом намагань такого впливу може бути Звернення президентів регіональних організацій Міжнародної організації «Союз Чорнобиль» до Президента Російської Федерації Б. Єльцина про посилення соціального захисту учасників ліквідації аварії на ЧАЕС¹¹. Правда, за інформацією

голови Міжнародної організації «Союз Чорнобиль» В.Ф. Шовкошитного, відповіді безпосередньо від Президента Росії вони не отримали. Натомість Міністерство іноземних справ Росії надіслало президентам регіональних чорнобильських організацій пропозицію ініціювати в регіонах підготовку міжнародної угоди з пом'якшення наслідків Чорнобильської катастрофи¹².

В наступні роки «Союз Чорнобиль України», до якого на кінець 90-х років входило близько 420 тисяч постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС і який мав 518 районних філій¹³ надзвичайно активно виступав проти змін в чорнобильському законодавстві, що назрівали. Як наймасовіша громадська чорнобильська організація «Союз» співпрацював з державними структурами, і досі лобіює свої інтереси у Верховній Раді.

Протягом всіх років свого існування ця організація намагалась самостійно вирішувати питання соціальної підтримки величезної кількості людей, що мали статус учасників ліквідації наслідків аварії, або постраждалих від неї, в тому числі й за рахунок підприємницької діяльності. За даними, наведеними членами «Союзу Чорнобиль» м. Димитров Донецької області, у 1997 р. лише дві організації — «Союз Чорнобиль України» та «Міжнародний Союз Чорнобиль» з підпорядкованими ним підприємствами завезли на пільгових умовах в Україну з-за кордону різноманітних товарів на мільйони гривень. 500 тис. грн. залишено підприємствам та організаціям, які ці товари реалізовували. Це було зроблено з метою створення робочих місць, для підтримки інвалідів-чорнобильців. Але, підкреслюють чорнобильці з Димитрова, ні допомоги, ні додаткових робочих місць на місцях ніхто не відчув¹⁴. А от дискусій і боротьби навколо оподаткування цієї діяльності було достатньо. Наприклад, 1 лютого 1997 р. Постановою Кабінету Міністрів № 113 було затверджено перелік підприємств, що були власністю Всеукраїнської громадської організації «Союз Чорнобиль України» та Міжнародної організації «Союз Чорнобиль» і мали пільги з оподаткування. Та, якщо відповідно до положень Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 14 (14–92) «Про податок на добавлену вартість» та інших законодавчих актів фінансового характеру, пільги при оподаткуванні мали 28 підприємств «Союзу Чорнобиль України» та 4 — Міжнародного «Союзу Чорнобиль», то вже 8 лютого 97 р. ця постанова втратила чинність (на підставі Постанови КМ № 168 від 08.02.97), а постановою № 390 від 24.04.97 — пільги в оподаткуванні цих підприємств було знову відновлено з внесенням деяких змін. Зокрема було скорочено кількість підприємств яким надавалися ці пільги. Проте, керівники чорнобильських організацій знали важелі впливу і були знайомі з коридорами влади. Тому, вже 1 жовтня 1997 р. (в постанові № 1085) перелік підприємств, засновниками яких були Всеукраїнська громадська організація «Союз

Чорнобиль України» та Міжнародна організація «Союз Чорнобиль» і які мали пільги з оподаткування, було знову змінено — до нього було включено ще два підприємства.

В цілому ж, «Союз Чорнобиль України» користувався авторитетом серед певної частини чорнобильців, поширив свій вплив і на інші громадські організації. Так, наприкінці 1996 р. вирішувалось питання про його об'єднання з Всеукраїнським союзом ветеранів Афганістану та організацією ветеранів України в нове об'єднання — «Соціальна справедливість»¹⁵.

Набув розвитку протягом післяварійного часу й рух зелених. Невдоволення екологічним станом довкілля, ігноруванням політиками вимог про посилення контролю за будівництвом і експлуатацію промислових підприємств та атомних електростанцій, небажанням влади повно і відверто окреслити наслідки чорнобильської катастрофи — все це сприяло консолідації громадськості. Вже 28 жовтня 1989 р. пройшов I з'їзд Української екологічної асоціації «Зелений світ» на якому було заявлено, що вона об'єднала людей, що люблять свою землю і діють в ім'я гідного існування нинішнього і прийдешнього поколінь. Асоціація «Зелений світ» почала діяльність як самодіяльна неурядова організація на засадах цілковитої добровільності і громадської ініціативи, широкого співробітництва із «зеленими» в СРСР та за його межами, миротворчими та екологічними рухами всього світу.

Підтримуючи розпочаті КППС перебудову та демократизацію суспільства, Українська асоціація «Зелений світ» оголосила на з'їзді свої вимоги: припинення хижацької експлуатації природних ресурсів України; ліквідація відомств — колонізаторів; створення ефективного екологічного законодавства, суворої відповідальності перед законом осіб та організацій, винних у екоциді; демілітаризація економіки; припинення будівництва нових АЕС до проведення всенародного референдуму з цього питання; обов'язкове врахування думки місцевого населення при розміщенні нових підприємств. Головою Асоціації став народний депутат СРСР, доктор медичних наук, письменник Юрій Щербак¹⁶.

Діяльність «зелених» України, які на початковому етапі виявляли величезну активність, знаходила найширшу підтримку в суспільстві. Так, під впливом загальних зусиль, за активною участю «зелених», що склали акт незалежної експертизи АЕС, а потім і пікетували будмайданчик, урядовим рішенням було припинено спорудження в історичному серці України Чигиринської атомної станції.

Бурхливі події розгорталися і навколо Південно-Української АЕС, існування якої несло не лише екологічну небезпеку. Вона ставила під загрозу саме існування Південного Бугу — фактично останньої чистої ріки України. Активісти «Зеленого світу» у Миколаївській області, використовуючи най-

різноманітніші форми впливу, добилися, що у серпні 1989 р. було прийнято рішення Уряду УРСР про припинення будівництва четвертого і наступних реакторів Південно-Української АЕС. Наростав антиатомний рух і на найбільшій АЕС України — Запорізькій.

В ході своїх громадських акцій «зелені» підкреслювали, що всупереч широко розповсюдженому «атомним лобі» твердженню про загрозу залишити державу без електроенергії у випадку згорання розвитку атомної енергетики, Україна має величезні невикористані можливості в енергозбереженні, у відродженні малої гідроенергетики, реконструкції та модернізації теплових електростанцій. Говорили вони і про резерви розвитку вітрової, сонячної та біоенергетики.

Зверталася Асоціація до різних державних структур з питань, пов'язаних з екологією в цілому і різними чорнобильськими проблемами, зокрема. Так, у 1989 році ними було оприлюднено відкритий лист до Комісії з надзвичайних обставин СРСР та УРСР в якому, зокрема, наголошувалось на необхідності прийняття положення про статус учасника ліквідації наслідків аварії з переліком прав і пільг для нього; пропонувалось доплачувати 30 карбованців на місяць, як професіоналам на спец харчування, тим, хто проживає або працює на території із забрудненістю ґрунту 2 кюрі кв. км і вище¹⁷. Ці та багато інших пропозицій «зелених» були втілені у життя законодавчим органом вже незалежної України.

Асоціації «зелених» України була притаманна масштабність мислення і бачення реальності. Про це свідчить, зокрема, актуальність і сьогодні поставлених до Мінатоменергопрому СРСР у 1989 р. питань: хто відповідає за розміщення АЕС (формально і реально); чому АЕС СРСР розміщені в таких уразливих з екологічного, а отже і військово-стратегічного погляду місцях?; чому ядерно-енергетичні потужності нарощуються в тих районах нашої країни, де й без них відчувається надлишок електроенергії?; чи можна взагалі, з погляду геології та інженерної геології, споруджувати АЕС у європейській частині СРСР?; як вирішується питання із захороненням ядерних відходів?; наскільки ефективно здійснюється охорона ядерних об'єктів?; як іде впровадження нових енергозберігаючих технологій?¹⁸ Як бачимо, більше 20 років тому «зелені» поставили питання, на деякі з яких і досі не одержано конструктивної відповіді.

Активна позиція членів організації щодо вимог об'єктивної інформації про наслідки Чорнобильської катастрофи та їх просвітницько-політична робота викликали інтерес, симпатії та підтримку у світі. Інформацію про себе, свою позицію, зокрема стосовно нагальної необхідності закриття ЧАЕС, вони доносили до світу різними шляхами, в тому числі і через друковані органи¹⁹.

Українська екологічна асоціація «Зелений світ» мала високий авторитет за кордоном і активно використовувалась як посередник для передачі гуманітарної допомоги в Україну. Суттєву матеріальну допомогу їй, а через неї — істинно стражденним, за інформацією активіста асоціації Н.Ю. Преображенської, — однією з перших надала у 1991 р. організація «Американці за людські права в Україні» (президент — Божена Ольшанівська). А Іван Олексин — голова Братського Союзу Америки — весь час опікувався дітьми, хворими на лейкемію, і надавав кошти Українському спеціалізованому диспансеру радіаційного захисту населення. Свою благородну діяльність він продовжує і до сьогодні. Завдяки турботі Союзу українок Америки (голова Аня Кравчук) лікарні Львова одержали коштовне медичне обладнання, а мешканці Рівненської області — харчові продукти²⁰.

За ініціативою Української екологічної асоціації «Зелений світ» та «Союзу Чорнобиль» групою незалежних експертів було проведено аналіз обставин аварії, подій навколо неї та наслідків Чорнобильської катастрофи, який було опубліковано газетою «Зелений світ» у 1991 р.²¹ Оскільки актуальність проблеми залишалась гострою і протягом наступних років, цю роботу було продовжено. У 2003 р. було опубліковано заключний акт незалежного розслідування обставин Чорнобильської катастрофи та її наслідків²². Тобто, громадська організація «Зелений світ» продовжувала працювати, але, на жаль, в останній час була втрачена активність і наступальність, характерні для неї у перші післяаварійні роки.

Іншою формою прояву суспільної активності громадськості України стало створення різноманітних фондів допомоги постраждалому населенню. Так, щоб допомогти не на словах, а на ділі сім'ям, що мешкали на територіях радіоактивно забруднених районів Житомирської області місцеві журналісти, обласна організація Спілки журналістів України та її друкований орган — тижневик «Житомирський вісник» відкрили спеціальний рахунок, на який переказували добровільні внески виробничі колективи і окремі громадяни. Станом на кінець 1989 р. на рахунок фонду вже надійшло більше 40 тис. карбованців. Ці кошти використовувалися для матеріальної допомоги сім'ям, що потребували переселення з радіоактивно забруднених територій області²³.

Завдячуючи піднесенню суспільної активності громадян України, аналогічні фонди допомоги створювались в різних країнах Європи. Так, наприклад, активісти «Союзу Чорнобиль» разом з представниками Баварського радіо в середині 1990 р. відвідали постраждалі від аварії райони, побували в сім'ях, школах, дитячих дошкільних закладах. Вони зібрали величезну інформацію про стан здоров'я населення і, зокрема, дітей, та провели в Баварії цикл радіопередач, в яких звернулися до всієї Німеччини із закликом

надати допомогу постраждалим. Ці радіопередачі викликали великий резонанс, що дозволило зібрати 20 млн. марок для надання гуманітарної благодійницької допомоги²⁴.

Іншою впливовою громадською організацією в Україні, через яку сюди спрямовувалась гуманітарна допомога, був Фонд спасіння дітей України від чорнобильської трагедії при Українській Раді Миру. Через нього Християнська Допомогова Служба (президент Юджин Крайзек) та Союз українок Великої Британії (Леся Дяківська та Люба Фостун) передали для постраждалих молодих ліквідаторів великий вантаж харчових продуктів та конче необхідних предметів та засобів гігієни великої вартості. А лікарні Києва, Славутича та Коростеня одержали у великій кількості необхідні коштовні медикаменти та предмети одягу від організацій «Україна-33» (голова Геня Кузин) і «Рона-Альпи-Україна», очолюваної Робертом Гуйю (Франція)²⁵.

Фонд спасіння дітей України від Чорнобильської трагедії, багато років очолюваний Н.Ю. Преображенською, продовжує співпрацювати з багатьма міжнародними структурами, бере активну участь у міжнародних заходах, намагаючись донести до найширших кіл світової громадськості тривожну ситуацію із станом здоров'я дитячого населення країни. Існували і досі працюють організації і фонди, що опікуються постраждалим населенням і, в першу чергу, дітьми, практично в усіх країнах Європи, США, Канаді, Японії тощо.

Одним з проявів піднесення суспільної активності в Україні у зв'язку з Чорнобильською трагедією стала масова участь населення регіонів, які, як здавалось тоді, минула ця біда, в благодійницькій діяльності. На Українському телебаченні з 1990 р. почали проводити телерадіомарафон «Дзвони Чорнобиля», на рахунок якого з усієї України спрямовувались значні кошти, які, в свою чергу, мали спрямовуватися постраждалим. Ця телевізійна передача користувалась значною популярністю. Це підтверджують, зокрема, результати вивчення громадської думки у 1991 р. За даними телефонного опитування більше 60 відсотків тих, хто дивився телебачення 16 березня, дивились саме «Дзвони Чорнобиля». Майже 40 відсотків глядачів добре знали цю програму. Стільки ж людей вважали її такою, що розрахована на широке коло глядачів і стосується кожного²⁶.

Станом на грудень 1991 р. на рахунок телерадіомарафону було 22 млн. 78 тис. 659 крб. та 296 тис. 901 інвалюти²⁷. Щоб поставити використання цих загальнонародних грошей під контроль громадськості, була створена опікунська рада, перед якою, як перед громадською інституцією, ставилось завдання колегіального розподілу коштів від благодійних внесків, що надходили на рахунок.

До складу громадської опікунської ради увійшли відомі вчені, громадські діячі, представники різних громадських організацій. Це — академік

Комісаренко С.В., тодішній керівник українського радіо і телебачення Охмакевич М.Ф., письменник і депутат Яворівський В.О., Голова Державного комітету по захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС Готовчиць Г.С., представники громадських організацій Андрєєв Ю.Б., Преображенська Н.Ю., Шовкошитний В.Ф. та ін.²⁸

На засіданнях опікунської ради²⁹, які відбувались раз на місяць і транслювалися на 1 каналі Українського телебачення, вирішувалися питання, на які саме потреби і кому із людей, що звернулися за допомогою, мають бути виділені кошти. Так, протокол № 2 засідання опікунської ради зафіксував передачу громадській організації «Союз Чорнобиль» 500 тис. руб. для постраждалих членів цієї організації та розподіл речових внесків громадян і організацій. Так само відкрито відбувався розподіл благодійних коштів протягом всього часу функціонування телерадіомарафону.

В наступні роки кількість чорнобильських громадських організацій та фондів дуже швидко збільшувалась. Створилась ситуація, коли чимало організацій своєю метою і завданнями дублювали інших. Розпорошувалися, на думку самих чорнобильців, сили і ресурси. Так, тільки протягом 1996 р. Міністерство юстиції України зареєструвало більше десяти міжнародних і всеукраїнських благодійних фондів³⁰. Було помітно намагання скоріше працювати на себе, ніж на постраждалих.

В цілому, чорнобильські громадські організації, які дійсно намагались вирішити соціальні питання, або просто використовували можливості для вирішення власних проблем — дуже поширені. Так, станом на кінець 1999 р. в Україні зареєстровано 47 Чорнобильських фондів та об'єднань. З них — 44 у Києві, 2 у Харкові, один у Білій Церкві. Тільки протягом другого півріччя 2000 р. Міністерством юстиції України зареєстровано ряд українських та міжнародних благодійних фондів, серед яких: міжнародний благодійний фонд «Від серця до серця. Допомога дітям Чорнобиля», міжнародна благодійна асоціація «Чорнобиль — діти Чорнобиля», міжнародний благодійний фонд «Відлуння Чорнобиля», Міжнародний гуманітарно-благодійний фонд інвалідів та потерпілих від Чорнобильської катастрофи, міжнародний благодійний фонд «Діти після Чорнобиля» та ще багато інших. Всього в переліку, опублікованому у «Віснику Чорнобиля» 7 жовтня 2000 р. їх нараховувалося 33 назви, в тому числі 1 — в м. Мукачеве, 1 — в Дніпропетровську, 1 — у Вінниці, 1 — у Запоріжжі, а всі інші — у Києві. Тобто продовжувався процес творення нових і нових організацій, що безумовно мало як позитивні так, до певної міри й негативні прояви.

Великий резонанс у суспільному житті країни мала робота у 1990–1991 роках Комісії Верховної Ради СРСР з розслідування причин аварії на ЧАЕС та оцінці дій посадових осіб у після аварійний період, яка мала в своєму

складі постійну експертну групу. Ця Комісія одержала у своє розпорядження колись закриті документи Ради Міністрів СРСР та рішення Урядової Комісії СРСР під грифом «таємно» і «цілком таємно»³¹. Вивчення цих документів та часткове оприлюднення результатів цього вивчення мало такий резонанс, що ХХVІІІ з'їзд Компартії України створив у 1990 р. комісію з вивчення партійних документів, пов'язаних з Чорнобильською катастрофою. 14 грудня 1990 р. на засіданні другого етапу з'їзду виступив В.І. Череп, який доповів про результати роботи комісії³². Вони були оприлюднені в засобах масової інформації. Але, чесний і критичний, в своїй більшості, аналіз дій комуністичного керівництва країни в цілому і України зокрема, вже не міг змінити вкрай негативного ставлення народу до дій і громадської поведінки партійно-державних інституцій у 1986 р. і в наступні роки. Таким чином епохальний почався злам великої суспільно-політичної сили — КПРС і її невід'ємної складової частини — комуністичної партії України, сили, яка протягом більше сімдесяти років обіймала провідні позиції і нав'язувала суспільству спосіб життя і мислення.

Саме Чорнобильська катастрофа, яка в часі збіглась з системною кризою радянської політичної системи і намаганнями перебудови, стала тим імпульсом, якого не вистачало суспільству. Навіть половинчаста реалізація гасла гласності, проголошеного партійно-державним керівництвом СРСР, викликала сплеск суспільної активності, який, в свою чергу, поклав початок руйнації тоталітарної радянської імперії.

---

¹ ЦДАГО, ф. 1, оп. 25, спр. 3089, арк. 27. (опубл. в кн. Чорнобильська катастрофа. Документи і матеріали. — С. 236).

² Алла Ярошинская. Чернобыль. Совершенно секретно. — С. 384.

³ ЦДАГО, ф. 1, оп. 25, спр. 2990, арк. 24. (опубл. в кн. Чорнобильська катастрофа. Документи і матеріали. — С. 231).

⁴ Урядовий архів Кабінету міністрів України, ф. Р-2, оп. 15, спр. 189, арк. 130 (опубл. в кн. Чорнобильська катастрофа. Документи і матеріали. — С. 355).

⁵ Алла Ярошинская. Чернобыль. Совершенно секретно. — С. 384.

⁶ ЦДАГО, ф. 7, оп. 19, спр. 4690, арк. 36–38 (опубл. в кн. Чорнобильська катастрофа. Документи і матеріали. — с. 417–418).

⁷ Див. Інформація партійно-державних органів Києва для ЦК Компартії України про громадсько-політичну обстановку напередодні річниці аварії. — (опубл. в кн. Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали. — К., 1996, с. 526–527).

⁸ Нарис історії України ХХ століття. — К., Генеза. — 2002. — С. 387.

⁹ Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали. — С. 576.

¹⁰ Нарис історії України ХХ століття. — К., Генеза. — 2002. — С. 387.

¹¹ Чорнобиль: проблеми здоров'я населення. Збірник документів у 2-х частинах. — Частина друга. — С. 183.

¹² Там само. — С. 223.

¹³ Вісник Чорнобиля, 2000, № 15.

¹⁴ Вісник Чорнобиля, 1999, № 79–80.

¹⁵ Нарис історії України ХХ століття. — К., Генеза. — 2002. — С. 388.

¹⁶ Зелений світ. — Вісник з'їзду № 1. — 1989, 28 жовтня.

¹⁷ Там само, с. 4–5.

¹⁸ Там само, с. 5.

¹⁹ Див., наприклад підбірку матеріалів у радянсько-індійському жіночому журналі «Наш діалог» (1991р. — № 1. — с. 30–33).

²⁰ Барановська Н.П. Україна — Чорнобиль — світ. Чорнобильська проблема у міжнародному вимірі 1986–1999. — К. — 1999. — С. 156.

²¹ Вовченко В.В., Варфоломеева Т.В., Голосовский Г.Я., Малышко Н.И., Сиренко В.Ф., Стеценко М.П., Теньков С.А., Фатеев А.Г., Хаперский А.С., Федоринчик С.М. Предварительное заключение по материалам независимого общественного расследования обстоятельств глобальной аварии на Чернобыльской атомной электростанции и ее катастрофических последствий. — Видання газети «Зелений світ». — К., 1991.

²² Вовченко В., Варфоломеева Т., Малышко Н., Стеценко М. Чернобыльская катастрофа и права человека. (К 17-й годовщине аварии на Чернобыльской АЭС). Заключительный акт независимого расследования обстоятельств Чернобыльской катастрофы и ее последствий. — К., 2003. — 34 с.

²³ Зелений світ. — Вісник з'їзду № 1. — 1989, 28 жовтня, с. 5.

²⁴ Чорнобиль: проблеми здоров'я населення. Збірник документів у 2-х частинах. — Частина друга. — К., 1995. — С. 221.

²⁵ За матеріалами Фонду спасіння дітей України від чорнобильської трагедії при Українській Раді Миру.

²⁶ Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали. — С. 629.

²⁷ Там само. С. 649.

²⁸ Там само.

²⁹ Детально протоколи засідань опікунської ради див. в кн. Чорнобиль: проблеми здоров'я населення. — Частина друга. — Док. № 182, 185, 186, 190, 192, 195, 197, 201, 202.

³⁰ Нарис історії України ХХ століття. — К., Генеза. — 2002. — С. 388.

³¹ Вовченко В., Варфоломеева Т., Малышко Н., Стеценко М. Чернобыльская катастрофа и права человека. (К 17-й годовщине аварии на Чернобыльской АЭС). Заключительный акт независимого расследования обстоятельств Чернобыльской катастрофы и ее последствий. — К., 2003. — С. 34.

³² Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали. — с. 623–628; Чорнобиль: проблеми здоров'я населення. Збірник документів у 2-х частинах. — Частина друга. — К., 1995. — с. 110–112.